

POZNATKY Z VÝVOJE PODNIKOVÝCH UČILIŠŤ NA VELKOSTATCÍCH V ČECHÁCH V LETECH 1750—1850

F. Lom

LOM, F. (Na Petřínách 31, 162 00 Praha 6): *Poznatky z vývoje podnikových učilišť na velkostatcích v Čechách v letech 1750—1850*. Sbor. ÚVTIZ - Sociol. Zeměd., 21, 1985 (2) : 131-142.

Práce přináší některé nové doklady o podnikovém školení na velkostatcích v době velkých přeměn v zemědělství v období 1750—1850. Přejít od empirického zemědělství k racionálnímu, na vědeckých poznatcích založenému zemědělství vyžadoval vyšší vzdělání řídicích pracovníků. Z hlediska metod poznávání zemědělského výrobního procesu a šíření odborných vědomostí lze rozlišovat: 1. období empirického poznání ve výrobní činnosti, tradiční přebírání zkušeností a pracovních návodů mladou generací od generací starších, 2. empirické poznávání doplněné tzv. patrimoniální literaturou, tj. psanými příkaznými směrnicemi vydávanými pro správu a řízení velkostatků (hospodářské instrukce) a naukovými tištěnými spisy (od 16. století do 2. poloviny 18. století). Do 30leté války byla psána česky, pak jen německy, takže byla bez vlivu na poddané rolníky. Soustavná výuka hospodářských úředníků neexistovala. 3. období a) experimentálního zemědělství na velkostatcích po roce 1750. Patrimoniální literatura zaniká. Zemědělská nauka, ještě stále encyklopedická, je podložena vědeckým experimentem; b) racionálního zemědělství, v němž vědecké nauky odborné se již plně rozvinuly, zpočátku ještě v encyklopedickém pojetí, v 2. čtvrtině 19. století se objevují počátky specializované literatury podle jednotlivých odvětví. Vliv vzoru, tj. vzorových hospodářství, a působení vynikajících agronomů se zesiluje. Odborné spisy vydávané Vlastenecko-hospodářskou společností (VHS) jsou v českých zemích stále psány jen německy. První český časopis určený pro rolníky a řemeslníky byl založen v Praze v roce 1838. Nástup k intenzivnějšímu hospodaření vedl k poznání, že je třeba více pečovat o zvyšování odborné kvalifikace hospodářských úředníků, kteří řídí výrobní proces ve statcích. Použilo se různých metod: působení vzoru, příkladu, předvádění zemědělského pokroku na hospodářských výstavách, styk s vynikajícími organizátory podniků, stanovení funkce poradců a inspektorů na statcích. VHS zavedla zkoušky pro uchazeče o služby na velkostatcích ve vedoucích funkcích s malým úspěchem. Velký vliv na vzdělání hospodářských úředníků mělo rozsáhlé provádění pokusů-experimentů — polních, krmivových, chovatelských, pokusů s celými osevními postupy a soustavami hospodaření, které vyžadovaly předchozí zkoumání, studium a ekonomická řešení. Na velkostatku v Nových Hradech v jižních Čechách byl uskutečněn již roku 1764 pokus o zavedení střídané soustavy hospodaření, první v celém Rakousku. Nejúčinnější metodou vzdělávání hospodářských úředníků bylo podnikové školení a zakládání učilišť pro zaměstnance statků (Nové Hradce, Klášterec nad Ohří, Děčín, Rabín a Libverda). Vyšší zemědělská škola (vyšší ekonomický institut) velkostatku v Českém Krumlově existovala 50 let (1801—1850) a měla dobré vedení. Od šedesátých let minulého století se v českých zemích rozšiřovala síť zemědělských (hospodářských) škol nižších i vyšších typů, umožňujících vzdělání jak rolnického dorostu, tak hospodářských úředníků. Vysokou školu zemědělskou Vídeň českým zemím stále odpírala; byla zřízena v Praze až v roce 1906 jako fakulta české techniky.

podnikové školení v zemědělství 1750—1850; nástup k intenzivnějšímu hospodaření; zvyšování kvalifikace hospodářských úředníků

Od poloviny 18. století počaly v zemědělské výrobě působit nové výrobní síly, které vedly k odstranění dosavadní již nevyhovující trojhonné soustavy hospodaření a k postupnému zavádění intenzívnějších, výnosnějších hospodářských systémů, které byly již zaváděny v centrech evropského zemědělského pokroku — ve Flandrech, Anglii, Švýcarsku, Horní Itálii. Vyšší efektivnost nových soustav byla podnětem k provádění výrobních změn. Ty vyžadovaly nejen vyšší náklad, ale především hlubší vzdělání hospodářských úředníků, kteří měli změny uskutečnit. A tak vyvstal problém jejich hlubšího vzdělání, který měl být nyní řešen.

HLAVNÍ VÝROBNÍ SÍLY

Zejména v 2. polovině 18. století se rozvinula vědecká metodičnost v poznávání přírody; rozvoj přírodních věd působí na vznik věd zemědělských a technologických. V zemědělské výrobě bylo třeba především odstranit úhor, zvýšit sklizně a užítkovost dobytka, převést málo produktivní pastviny v ornou půdu, zavést letní stájové krmení místo chudé pastvy na úhorech, zvýšit stav dobytka a krmivovou základnu a dosáhnout větší produkce chlévské mrvy.

Z nejpůsobivějších výrobních sil to byly:

— tzv. revoluční plodiny — jetel, vojtěška, pak brambory a cukrovka pěstované namísto úhoru ve zlepšených systémech hospodaření a ve střídavých vícehonných systémech;

— import výkonnějšího alpského skotu, zušlechťování skotu křížením a výběrem;

— ověřováním a výběrem získávané výnosnější odrůdy plodin;

— dovoz španělských merinových ovcí.

Revoluční hlubokokořenící plodiny vyžadovaly hlubší zpracování půdy a dokonalejší kultivaci a to vyvolalo potřebu konstrukce nových a zdokonalovaných pluhů a polního nářadí. Objevily se už konstrukce dalších zemědělských strojů — čisticích mlýnků, řezaček, secích strojů apod. Hlubší orba vyžadovala silnější potahy, což bylo dalším podnětem k importu těžšího alpského skotu. Výrobní proces se stával složitější, vznikaly četné varianty vícehonných soustav, růstem počtu obyvatelstva počaly silněji působit i tržní vztahy a ceny zemědělských výrobků; objevilo se tak mnoho nových výrobních činitelů, které bylo třeba uvést v soulad v nové organizaci podniku, v intenzívnějších soustavách hospodaření.

Na velkostatech se začaly konat polní a stájové pokusy s mnoha variantami osevních postupů a soustav hospodaření. Proto je druhá polovina 18. století nazývána dobou „pokusných agronomů, experimentálních hospodářů“. Zkoumalo se a ekonomicky hodnotilo, která soustava je v daných podmínkách nejvhodnější, prováděly se kalkulace výnosnosti jednotlivých výrobních odvětví na základě nově zaváděného podvojného účetnictví, aby se zjistilo, které odvětví má být rozšířeno a které zmenšeno.

Hospodařit znamenalo nyní na velkostatech experimentovat, ověřovat a volit nejvhodnější odvětví i novou organizaci podniku (Lom 1968), neboť co bylo vhodné v jedné oblasti, nemuselo být vhodné jinde. Silným podnětem k vyšší intenzitě hospodaření se stal vzestup cen zemědělských výrobků v období 1750—1818. Tak např. cena pšenice v desetiletí 1801—1810 stoupla proti průměru let 1701—1750 o 186 %, cena žita o 165 %, ječmene o 180 %, ovsa o 152 %, cena hovězího masa o 101 % a vlny dokonce o 291 % (Lom 1929).

Velké výrobní změny se děly do roku 1848 hlavně na velkostatech a jen do malé míry v usedlostech poddaných, neúměrně zatížených feudálními břemeny, jež byly hlavní brzdou vývoje zemědělské výroby spolu s oborovou vázaností v rolnickém hospodaření. Odborné vzdělání pronikalo k rolníkům převážně až po roce 1848 zásluhou národních buditelů, učitelů hospodářských škol, kočovných učitelů, mnohých vynikajících hospodářských úředníků a zemědělského tisku. Pokusy o vzdělávání rolnických synů učinila již koncem 18. století Schönfeldova rolnická škola v Trnově u Zbraslavi a Kindermannova reforma industriálního školství na obecných školách — školy ale neměly dlouhého trvání.

FORMY VZDĚLÁVÁNÍ HOSPODÁŘSKÝCH ÚŘEDNÍKŮ

Velký úkol zintenzívnit zemědělskou výrobu po tisíciletém trvání extenzivní trojhonné soustavy vyžadoval změnu v myšlení a ve vzdělání v souladu s rozvojem vznikajících zemědělských věd.

První pokus o prohloubení vzdělání hospodářských úředníků učinila v roce 1771 Společnost pro zvelebení orby a svobodných umění v Praze (byla založena v roce 1770 a o 18 let později reorganizována jako Vlastenecko-hospodářská společnost). Vydala 12. října 1771 dekret, jenž stanovil, že každý kandidát činící si nárok na místo v zemské účtárně musí vykonat nejdříve zkoušku ze zemědělství u Vlastenecko-hospodářské společnosti (VHS). Ke zkoušce přišlo jen 15 kandidátů, a proto navrhla VHS dvorskému úřadu, aby nařídil imatrikulaci všech hospodářských úředníků u ní za poplatek podle 10 tříd od 33 kr. do 8 zl. 15 kr. a aby napříště žádná vrchnost nepřijímala do služeb nematrikulované úředníky, a konečně aby hospodářští úředníci byli vázáni dopisovat častěji VHS a přispívat k šíření zemědělských vědomostí (imatrikulační patent byl v Čechách vyhlášen v roce 1773, na Moravě roku 1775).

Z poplatků za zkoušky se měl zřídit fond, z jehož úroků měla být vydržována katedra zemědělství, jež pak byla zřízena v roce 1777. Avšak nařízení dekretu velkostatky nedodržovaly, zemské gubernium sdělilo VHS, že je nemožné nutit vrchnosti, aby nepřijímaly nezkoušené kandidáty. Jak uvádí Černý (1928), prohlásili někteří členové VHS na jejím zasedání, že „nepotřebují, aby jim někdo ověřoval způsobilost úředníků, že oni mají svá vlastní kritéria výběru“. A tak nepřinesla celá akce pro neporozumění mnohých velkostatků uspokojivé řešení. Na katedře zemědělství studovala jen mizivá část — zlomek procenta — z počtu všech hospodářských úředníků, patrně pro nákladnost studia v Praze.

Avšak některé velkostatky (neznáme jejich počet) řešily problém vzdělání svých řídicích pracovníků různým způsobem:

I. Jednoduššími formami podnikového vzdělávání hospodářských úředníků byly:

1. Působení příkladu dobře organizovaných statků, jejichž hospodaření si přicházeli prohlédnout jednotlivci i organizované exkurze zájemců. Tyto statky vydávaly namnoze psané i tištěné monografie s popisem svého postupu k dosažení vyšší intenzity výroby a výnosnosti.¹⁾

2. Předvádění zemědělského pokroku na hospodářských výstavách, které organizovala jednak VHS zprvu v Kanálské zahradě na Vinohradech, později ve Stromovce. Na těchto výstavách byly předváděny zprvu zemědělské stroje a nářadí, později (od roku 1828) i dobytek. Také některé velkostatky pořádaly vlastní místní výstavy, např. zásluhou Františka Horského od roku 1828 v Libějovicích (Lom 1972).

¹⁾ Monografie o velkostatech vznikaly již v 16. století, jak uvádí J. Martínek v práci *Humanistické popisy statků ze 16. a 17. století* (Sborník ČSAZV, Historie a muzejnictví, Praha 1956). Popisy a monografie o úspěšném hospodaření velkostatků se znovu počaly zpracovávat od počátku 19. století. Statistická monografie o úspěších hospodaření F. Horského na velkostatku v Libějovicích (1821—1835) byla předložena na 18. shromáždění rakouských polních a lesních hospodářů v roce 1856 v Praze, kde vzbudila mimořádný zájem (F. Horský: *Střídavé hospodaření a jeho všeobecné rozšíření*, Praha 1863). Velmi studovanou monografií na velkostatech v českých zemích byla kniha F. Diebla o vynikajícím úspěchu jeho hospodaření na statku v Křetině (*Darstellung des Zustandes, Fortschritte und Verbesserungen auf dem Gute Křetin*, Brno 1826).

3. Odborný styk a spolupráce hospodářských úředníků s vynikajícími organizátory statků a autory zemědělských spisů doma i za hranicemi.

4. Stanovení funkce inspektorů, poradců — vyniknuvších hospodářů a organizátorů, kteří na podkladě rozborů navrhovali na statcích racionalizační opatření ke zlepšení výsledků hospodaření.²⁾

5. Poradci, inspektoři přejímali současně úlohu učitelů správců dvorů. Vynikli-li některý hospodářský úředník svým návrhem nové soustavy, zlepšovacích opatření, byly návrhy rozesílány na ostatní dvory velkostatku k posouzení a po připomínkách k zavedení do praxe. Tím se působilo na prohlubování kvalifikace správců dvorů.³⁾

6. K prohloubení vzdělání hospodářských úředníků přispělo zejména pokusnictví na statcích, které vyžadovalo předchozí získání informací a studium.

²⁾ Takovými poradci byli např. na schwarzenberských statcích propagátor pícninářství Doblhoff, dále vynikající hospodáři Wittmann z Denglatzu, hospodářští radové Josef Václav Frýdl, Josef Kučera aj. Ve střední Evropě se proslavil jako propagátor pěstování jetele a svého systému zlepšené soustavy hospodaření J. Ch. Schubart, saský hospodář na statku ve Würchwitz u Ziče (Zeitz), jemuž za jeho zásluhy udělil císař Josef II. predikát „z Jeteliště“ — von Kleefeld. Schubart byl v písemném i osobním styku s mnohými statkáři v Čechách, uveřejňoval ve svých Oekonomisch-kameralistischen Schriften (Lipsko, Vídeň, Praha 1784—1787) příspěvky hospodářů z Čech, nebo jim adresoval své stati ve svém časopise, v němž nacházíme články hr. Voračického z Čech, správce Řeháčka z Klecan u Prahy aj. Mnozí hospodářští úředníci i majitelé velkostatků z Čech navštěvovali Schubartův vzorový statek ve Würchwitz u Ziče v Sasku, např. hospodářský rada Václav Josef Frýdl a mnozí jiní. Pokrokové působení Schubartovo nabylo věhlasu jeho setkáním s císařem Josefem II. a udělením šlechtického predikátu. Při cestě do Vídně navštívil některé velkostatky v Čechách, zejména Třeboň a Chýnov (F. Lom: Život a dílo J. Ch. Schubarta z Kleefeldu, Věstník ČAZ, Praha 1937).

³⁾ Ve funkci inspektora působili např.: Tobiáš Jan Litomiský, jenž roku 1767 obdržel od hraběte J. W. Paara písemnou plnou moc, opravňující k dozoru a provádění zlepšovacích opatření na paarovských statcích (archív v Bechyni); na statcích dietrichsteinských v Libochovicích byli funkcí inspektora pověřeni Katzer a Leykam (F. Lom: Organizace velkostatku Libochovice. Zpráva ústavu zemědělské ekonomiky VŠZ, Brno 1948). Pozoruhodná je v těchto funkcích činnost F. Horského, jenž na žádost majitelů velkostatků provedl reorganizaci jejich statků ve 23 případech v Čechách i na Moravě, ve Slezsku i v Haliči (E. Reich: Zásluhy F. Horského o pokrok našeho zemědělství. Věstník ČAZ, Praha 1937; V. Hadač: F. Horský, rytíř z Horskysfeldu, Tradice č. 1, Třeboň 1937).

K prohlubování znalostí správců dvorů sloužily také rozborů knih význačných autorů. Tak např. správci všech dvorů v Třeboni, Krumlově a na Hluboké měli podat zprávu, do jaké míry by bylo možno na jejich dvorech uplatnit návrhy, obsažené v knize administrátora státních statků v Čechách J. K. Schmidta: Praktischer Landwirt in Beispielen und Bemerkungen (Praha a Vídeň 1793 — krumlovský archiv). Obsáhlé zprávy podali např. Jan Hradecký v Křenově, Antonín Dvořák v Plavnicích a Karel Šiman v Zlaté Koruně. Na základě jejich dobrozdání vypracoval pak ředitel v Krumlově vlastní reorganizační plán zemědělský. Pro všechna ředitelství schwarzenberských velkostatků byl koncem 18. století objednaný velký zemědělský slovník, Krünitzova Oekonomische Encyclopedie, oder allgemeines System der Land-, Haus- und Staatswirtschaft in alphabetischer Ordnung (Berlin 1773—1858), jenž vycházel 85 let. V roce 1816 napsal obsáhlý rozbor knihy o zlepšených soustavách hospodaření Augusta Karbeho Josef Johann Schöntner, ředitel velkostatku Nové Hradky v jižních Čechách a rozeslal jej k vyjádření všem jeho spolupracovníkům. Upozornil současně na dvůr Svorišov, jenž už byl organizován v soustavě travoplní a s jehož hospodařením (jako vzorovým objektem) se mají všichni pracovníci seznámit (archív v Nových Hradech).

Nesporně byly značné rozdíly v uplatňování těchto forem a systémů vzdělání co do místa i času. Proces vytváření racionálního zemědělství na velkostatech trval sto let a účastnily se na něm 3—4 generace hospodářských úředníků a majitelů statků, střídavě pokročilých i konzervativních v různém stupni, takže vývoj hospodaření na velkostatech vykazoval namnoze kolísavé tempo rozvoje. Na některých velkostatech se dokončovala organizace racionálního hospodaření až v 2. polovině 19. století.

II. Náročnější metodou podnikového vzdělávání hospodářských úředníků bylo zřizování podnikových učilišť na velkostatech, od občasných výukových dnů („polních kázání“) za účasti předních odborníků až k zřizování pravidelnějšího školení a budování hospodářských škol na statcích. Spojování školské výuky se statkem nebo zakládání hospodářských škol přímo na statcích se stalo pak trvalou zásadou při zřizování zemědělských škol i po roce 1848 pro vzdělání rolnických synů a nastávajících hospodářských úředníků — vždy bylo pamatováno na praxi posluchačů na školním statku.⁴⁾

PODNIKOVÁ UČILIŠTĚ A ŠKOLY NA VELKOSTATECH V ČECHÁCH

Na základě studia archívů velkostatků v Třeboni, Českém Krumlově, Nových Hradech, Děčíně, Libochovicích, Citolibech a Klášterci nad Ohří uveďme příklady, jakými formami se dosahovalo prohloubení kvalifikace hospodářských úředníků podnikovým školením na statcích. Na jedno z prvních učilišť upozornil již F. Farský (1920 a 1922). Bylo založeno na klášterním velkostatku v Břevnově u Prahy, trvalo jen 10 let a mělo připravovat mladé hospodářské úředníky, tzv. písaře, pro místa správců na klášterních dvorech. Výuku konali přední odborníci velkostatku.

Archív v Nových Hradech obsahuje doklady o pokusech s novými intenzivnějšími soustavami hospodaření již z roku 1760. Byly to vícehonné travoplní a střídavé i zlepšené trojhonné soustavy, vyžadující vyšších znalostí správců na dvorech.⁵⁾ Ředitel velkostatku navázal styky s předními agronomy ve Švýcarsku, s H. Springlim a s Tschiffelim z curyšské oblasti, jež se vyznačovala pokročilejším zemědělstvím, kde je také v roce 1763 navštívil. V Nových Hradech byly pak založeny pokusy dvojího druhu: s plodinami získanými ve Švýcarsku (polská pšenice, tuřín, krmná řepa, vojtěška, jetel, širok aj.) a s osevními pokusy se střídavým sledem. Pokud je známo, byl to u nás první raný pokus o zavedení střídavého hospodaření, jež teprve po více než 100 letech u nás převládlo.

Pokusy se střídavými osevními postupy a 10letou rotací v letech 1764—1773 na velkostatku v Nových Hradech

1. (1764) — jetel	6. (1769) — kukuřice
2. (1765) — jetel	7. (1770) — krmná řepa
3. (1766) — brambory	8. (1771) — jarní pšenice
4. (1767) — pšenice ozimá	9. (1772) — krmná řepa
5. (1768) — zelí	10. (1773) — ječmen

Podíl plodin z plochy celého osevního postupu:

brambory	10 %	krmná řepa	20 %
jetel	20 %	pšenice	30 %
zelí	10 %	kukuřice	10 %

⁴⁾ Raný pokus o založení rolnické školy (jen pro rolnické syny) učinil J. F. Schönfeld na statku v Trnově u Zbraslavi. Škola trvala v letech 1791—1799.

⁵⁾ Archív v Nových Hradech v době studia před válkou nebyl ještě náležitě uspořádán, spis byl označen jen obecně názvem Hospodaření.

Celkem:	obilniny a kukuřice	40 ‰
	krmné plodiny	40 ‰
	jetel	20 ‰

Osevní postup byl střídavý s dvouletým jetelem. Ve Švýcarsku byla zařazena do osevního sledu místo pšenice ozimé pšenice špalda (Dinkel *Triticum spelta* L.) a místo obecné pšenice jarní pšenice dvouzrnka (*Triticum dicoccum* Schrank, Emmer). Jako návod k provedení pokusů byly na velkostatku vypracovány podrobné metodiky a plánky plošného rozložení pokusů ve dvou tratích s různými druhy půd. Výměra každé parcely byla 1 korec a na každé parcele se začínalo s jinou plodinou, takže každý rok se pěstovaly všechny plodiny osevního postupu. Metodiky zdůrazňovaly pečlivé a hluboké zpracování půd podle Reichardtova kultivačního způsobu⁶⁾.

Zvolené osevní postupy byly vzhledem k vysokému podílu krmných plodin, jež zaujímaly 40 ‰, značně náročné na hnojení. V dalších dvou 22honných travoplních osevních postupech byl zařazen dvouletý jetel a po 9 letech za sebou jilek anglický; podíl obilnin tu zaujímal jen 25–34 ‰, ve zlepšených osevních postupech 40 až 60 ‰.

Struktura plodin v pokusech s 22honnými osevními postupy na velkostatku Nové Hradý v letech 1764–1785 — po jeteli a jílku přicházejí vždy tři obilniny za sebou (bez kukuřice), úhor je vyloučen

	Dva travoplní osevní postupy s různým sledem plodin		Čtyři osevní postupy, zlepšené trojhonné, s různým sledem plodin			
	A ‰	B ‰	A ‰	B ‰	C ‰	D ‰
obilniny	34,1	25,0	63,6	54,5	54,5	40,9
brambory	4,5	4,5	—	—	—	—
jetel	18,2	18,2	36,4	45,5	45,5	59,1
jilek	43,2	52,3	—	—	—	—

V archivu v Nových Hradech je uchována rukopisná učebnice zemědělství (bez udání autora) asi z let 1770–1780 (Grundriss der samentlichen Landwirtschaftslehre). V úvodu se uvádí, že obsahuje všechny učební předměty, jež se přednášejí v zemědělském učilišti, obsah textu je zaměřen na poměry zemědělství v Čechách. Je založena už na přírodních vědách a znalosti zemědělského pokroku v Evropě, třídí nauky na část ekonomickou, jež učí o základech organizace podniku a vykládá nauku o hospodárnosti, a na část produkce rostlinné, živočišné a zemědělského průmyslu. Poukazuje na význam zlepšených soustav hospodaření, na důležitost pěstování jetele, vojtěšky, jetelotrav, brambor. Autoři znali současnou evropskou literaturu, modely nových systémů hospodaření, spisy J. G. Darjese, L. Camilla Torella (1756), Duhamela du Monceau (1764), Reicherta, Kretzschmera, Patullovy práci *Essai sur l'amélioration des terres* (v německém překladu z roku 1763), v níž se uvádí organizační model zlepšeného hospodářství na statku o 300 jitrech. Patullo⁷⁾, v naší literatuře opomíjený, je jedním z hlavních zakladatelů ekonomických kalkulačí, jichž použil F. Quesnay k vypracování své známé Ekonomické tabulky (1758).

⁶⁾ V roce 1753 uveřejnil v Erfurtu Christian Reichardt (1685–1774) v práci *Land und Gartenschatz* svůj systém kultivace půdy, v němž střídal mēlkokořenicí plodiny s hlubokokořenicími, kde obilniny přicházely jen jednou za 3–4 roky, a úplně vyloučil úhor. Jeho systém byl zkoušen v Nových Hradech v letech 1760–1770.

⁷⁾ Pattullo, ve Francii naturalizovaný Skot, byl podle názoru švédského zemědělského historika Noua francouzským předchůdcem Thaera a jeho působení ve Francii byla významnější než Duhamela du Monceau.

V témž archívu je zachován naukový rukopisný spis Úvod do účelného chovu ovci z roku 1823, dále výpisy z časopisu Dinglers Polytechnisches Journal z roku 1833, zpracované jako učebnicové texty pro správce dvorů. V letech 1820 tu byl vydán Tabelární přehled o hospodářských zlepšeních a opatřeních k řádné správě dvorů a jednotlivých hospodářských odvětví. Takových spisů uznávaných odborníků se nachází v archívech velkostatků velmi mnoho — jsou to vlastní laboráty, nahrazující staré hospodářské instrukce, neodpovídající již vývoji zemědělské vědy.

Archívy velkostatků v Krumlově, Třeboni a Liběovicích obsahují rovněž četné doklady o použití různých forem podnikového vzdělávání hospodářských úředníků a o zakládání vlastních školních zařízení. V treboňském archívu je uložen rukopisný spis Petra Kašpara Světeckého z Černčic (Summarische wirtschaftliche Anzeige) z roku 1758. Ukazuje cesty intenzifikace, jimiž se mají řídit správci dvorů treboňského velkostatku v odvětvích rostlinné i živočišné výroby. Navrhuje možnosti zlepšení hospodaření, doporučuje sít více jetele, krmných okopanin, stanoví nové provozní normy, např. zajistit pro každou krávu 1 fúru sena pro zimní krmení. Je tu i další rukopisný spis Světeckého o pěstování lnu, v němž dokazuje na základě ekonomických kalkulací výhodnost pěstování této přadné rostliny (L o m 1928). Více rukopisných naukových textů napsal hospodářský rada schwarzenberských jihočeských velkostatků J. Frýdl — např. o pěstování jetele (1787) a o zásadách řádného hospodaření. Frýdl konstruoval také výkonnější polní nářadí, pluhu, zaváděl poprvé sečení ozimu obilní kosou místo srpem, navrhl vhodnější obilní kosy (bachlice) pro sečení pšenice a žita; hrabíci se sekal ječmen a oves.

Pozoruhodné pokusy konal na dvoře Květnice krumlovský purkrabský adjunkt Josef Kučera s pěstováním různých druhů plodin, jejichž výsledky přicházeli shlednout hospodářští správci z okolních dvorů. V roce 1813 navrhl, aby dvůr Květnice nadále sloužil výhradně k experimentálnímu hospodaření, jako objekt krumlovského ekonomického (tj. zemědělského) institutu, na němž by se kromě polních pokusů prováděly experimenty s celými osevními postupy pro zjištění nejvhodnějších sledů (L o m 1936). Ředitel krumlovského velkostatku E. Mayer učinil roku 1807 pozoruhodný pokus zavést na šumavských horách alpské hospodaření s letní pastvou dobytka, jenž tehdy vzbudil značnou pozornost (L o m 1972).

V děčínském archívu je větší počet svazků zemědělské učebnice (rukopis z roku 1822)⁸⁾, jejichž autory je patrně více odborníků; uveden je jen hospodářský úředník Eichert. Pojednává o všech odvětvích zemědělské výroby a podává již nauku o racionálním zemědělství. Hlavní zřetel je věnován tehdy ústřednímu problému — reorganizaci podniku a novým soustavám hospodaření. Učebnice doporučuje již specializaci osevních postupů návrhem krmivařského sledu: jetel — žito — vikev — oves — brambory a krmné zeli — ječmen; krmných plodin je tu zastoupeno 50 %. Zdůrazňuje se důležitost hluboké orby, zúrodnování půd, doporučuje se setí meziplodin, podsevů mrkve do ječmene, rozšíření luskovin, jetele, nutnost přihlížet stále k povaze a jakosti půdy a ke klimatickým podmínkám při všech zemědělských pracích.

Archív v Klášterci nad Ohří má ve svých fondech velkou pětidílnou rukopisnou učebnici *Verwaltungslehre der Landwirtschaft* asi z let 1820 bez označení autorů, jimiž byli pravděpodobně hospodářští úředníci našich velkostatků. Obsahuje zásady organizace a správy statků, dělí nauku na teoretickou (o nejvhodnějších poměrech a vztazích podniku) a aplikovanou, organizační část. Pozoruhodná je její nauka o plynulosti pracovních procesů. To je obsah prvního dílu, ostatní díly pojednávají o všech odvětvích zemědělské výroby hlavně z ekonomického hlediska⁹⁾.

⁸⁾ Archív velkostatku v Děčíně, s označením *Zemědělství*. Organizační nauka je podána v prvním svazku. Učebnice zdůrazňuje význam přírodních věd, vliv výrobních podmínek, polohy půdy na organizaci statku (hospodářství u města musí být jinak obhospodařováno než statek vzdálený od města). Tento empirický poznatek rozpracovával přibližně v téže době teoreticky H. Thünen ve svém *Osamocení státu* (1826).

⁹⁾ Ke studiu byla učebnice zapůjčena Státním archívem v Klášterci nad Ohří. Z jejího textu je zřejmé, že sloužila k výuce zemědělství. Autor (přednášející) se tu obrací přímo na posluchače, např.: „...kdybyste prošli všechny krajiny Čech, zjistili byste, jak se odlišují ... nebo ... je přímo moudrostí, abyste předvíдали možnost nepříznivého počasí a měli jinou náhradní práci v záloze, která by mohla být provedena při změně počasí“. Uvádí autory z Čech, příklady z našeho zemědělství, takže učebnice vznikla pravděpodobně na velkostatku v Čechách, patrně v Klášterci nad Ohří.

První statkové zemědělské školy s pravidelnou výukou pro výchovu hospodářských úředníků byly založeny na velkostatkách v Lánech a v Českém Krumlově. Škola v Lánech byla zřízena jako první v Rakousku v roce 1785 a řídil ji přední agronom té doby Georg Stumpf, žák Schubertův, do roku 1787, kdy škola zanikla; Stumpf se pak stal profesorem zemědělství v Jeně. Přijímali se jen absolventi šestého ročníku gymnázií. Na této škole studoval také Václav Horský, otec Františka Horského (Reich 1937). Josef F. Puteani (1749—1836), majitel statku v Souticích u Benešova, založil na svém vzorném hospodářství v letech 1790 zemědělskou školu (Volf 1967). V 30. letech 19. století zřídila Gabriela Dietrichsteinová zimní hospodářskou školu v Maštově na Podbořansku (Lom 1968). Statková učiliště měla obvykle jen krátké trvání; škola v Maštově trvala jen dva roky.

Také v některých evroských zemích vznikala na statcích zemědělská učiliště, např. v Holštýnsku roku 1789; v Uhrách byla v roce 1797 v Keszthelly založena škola zvaná Georgicon, jež trvá (což je ojedinělý případ) dodnes jako vysoká škola zemědělská.

Mnohem delší trvání (1801—1850) měla v Čechách vyšší zemědělská škola (ekonomický institut) v Českém Krumlově, zřízená pro výchovu schwarzenberských hospodářských úředníků (Stamm 1956). Přijímala zprvu 12 žáků do školního internátu na náklady velkostatku. Studium trvalo tři roky, v třetím ročníku byla přednášena spravověda a účetnictví. Pro cvičení žáků sloužily rozsáhlé sbírky pomůcek — minerálů, hmyzu, sbírky zemědělských strojů a polního nářadí, modely staveb; praktické výuce sloužily dvory velkostatku, při škole byla také zahrada a ovocné sady, skleníky. Posluchači si museli vést pracovní deníky a vypracovávat řešení zadáných úkolů. Ve 3. ročníku se účastnili prací ve správě dvorů, v administrativě a účetnictví. Na škole vyučovali přední zemědělstí odborníci, ředitelé a správci velkostatku, např. E. Mayer, J. Kučera, K. Bayer aj. Pro posluchače byly vydávány učební texty i učebnice. Jednou z prvních byla tiskem vydaná učebnice E. Mayera (Anleitung zum Behuf der ausübenden Oekonomie — Český Krumlov 1806). Mayer v ní podává již nauku o racionálním zemědělství. Organizace statku má být vypracována na základě podrobných kalkulací (podle dopiky) o výnosnosti jednotlivých odvětví. Zdůrazňuje: „Budete-li provádět kalkulace jen celého podniku, nikdy neodhalíte nedostatky v hospodaření a možnosti dalšího zvyšování produkce a její efektivnosti.“ Učebnice uvádí seznam 30 zemědělských spisů doporučených ke studiu. Z dalších učebnic školy krumlovské je to především Wirtschaftsämliche Geschäftskunde, ein Lehrgegenstand des dritten Jahrganges des schwarzenbergisches Institutes (Jindřichův Hradec 1840).

ZEMĚDĚLSKÉ ŠKOLY V RABÍNĚ A V LIBVERDĚ

Po roce 1848 sílilo poznání, že nedostatek odborného vzdělání brzdí rozvoj pokroku, zvláště v rolnickém hospodářství. Profesor zemědělství na pražské technice spolu s A. E. Komersem a Františkem Horským podali návrh, aby Vlastenecko-hospodářská společnost se ujala zřizování zemědělských škol, a vypracovali příslušnou osnovu. VHS se usnesla na stanovách pro zakládání rolnických škol ke vzdělání „samostatných výkonných hospodářů a hospodářských úředníků na velkostatkách“ a současně rozhodla, aby byly již roku 1850 ustaveny dvě takové školy na

velkostatcích po dohodě s jejich majiteli: česká na schwarzenberském statku Rabíně u Libějovic (výměra 250 ha) a německá, na níž se vyučovalo také česky, na thunovském statku Libverdě u Děčína. Ředitelem rabínské školy byl jmenován František Horský a libverdské Antonín Emanuel Komers. Majitelé statku byli protektory škol, vrchní řízení škol příslušelo VHS, která rovněž vykonávala dozor.

Úkol těchto škol, jak zněly stanovy, spočíval „v dokonalém vyučení hospodářského provozování, v obratném vykonávání prací, ve zdokonalení vědomostí zemědělských i základních, jakož i v přírodních vědách; škola má vést k návyku pracovitosti a pořádnosti. Školy mají být zřizovány na statcích s racionálním hospodařením, vzorně vedených, tak aby hospodaření školou nijak neutrpělo a aby se dosáhlo ještě větších úspěchů. Páteří výuky má být práce na statku, aby žák, přijímaný od 16 let svého věku jako dělník, svou práci vykonával a naučil se práci organizovat a řídit. Vyučování má být tříleté, praxi měl učit správce statku, teorii zvláštní učitelé, zemědělství dobře znalí. Školy mají mít dobré sbírky a pokusná pole, vyučování má být spojeno s pochůzkami po polích, zahradách, po dvoře a ve stájích, vždy s výkladem. Důležité jsou exkurze posluchačů na jiné statky. Žáci mají bydlet a stravovat se v ústavu, který jim opatřuje šat, u všech stejný. Za své práce mají být placeni podle zásluhy a podle běžných mezd“. Náklad na školu při 18 žácích byl odhadován ročně na 2000 zl, chovanci měli platit ročně 50 zl. (převáděno podle cen žita na dnešní měnu asi 2000 Kčs). Náklad na stravu a prádlo se měl platit mzdou za práci žáků (L o m 1968).

Do školy v Rabíně byli přijímáni žáci, kteří vychodili obecnou školu, přihlašovali se ale i ti, kteří absolvovali reálku nebo gymnázium. Školní rok se řídil výrobním procesem a trval od 1. 11. do 31. 10, tedy celý rok. V létě pracovali žáci 12 hodin na polích a ve dvoře, výuka trvala 1,5 hodiny a 1,5 hodiny věnovali podávání zpráv a stanovení dispozic. V zimním semestru trvala výuka 5,5 hodiny, 3,5 hodiny práce žáků na dvoře, ve stáji a na pozemcích a rovněž 3,5 hodiny bylo určeno k provádění praktických demonstrací, k exkurzím, podávání zpráv a přidělování dispozic. Ke konci každého měsíce se konaly zkoušky se soutěží, závěrečné zkoušky byly koncem pololetí. Zkoušelo se i ovládání strojů a nářadí. Vítězi soutěží byli odměňováni.

V Rabíně byla uplatněna metoda výuky v tzv. kruhových cyklech. V každém ročníku se přednášely všechny předměty, takže žáci mohli vyjít z každého ročníku s uceleným vzděláním, ale ve stupňovaném rozsahu, s nejnižším z prvního ročníku. Od roku 1857 se stal tříletý pobyt v ústavu podmínkou a podle toho byly upraveny učební osnovy.

Škola libverdská, s vyučovacím jazykem německým, našla za rakouského germanizačního úsilí větší podporu — byla převzata roku 1866 do zemské péče, což se nestalo u české školy v Rabíně, která zanikla v roce 1867 jako škola tříletá. Libverdská škola, řízená Komersem, jenž se své práci plně věnoval, trvala dále a byla roku 1900 reorganizována spolu s vyšší hospodářskou školou jako hospodářská akademie.

Příčina zániku školy v Rabíně byla patrně v přílišné zaměstnanosti jejího ředitele Františka Horského, který se v té době věnoval plně jak svému hospodaření, zprvu na najatých statcích a pak na vlastním kolínském velkostatku, tak i v činnosti veřejné, literární a poradenské; byl zván k inspekcím na mnoha velkostatcích.

Velkostatek školu v Rabíně po zániku tříleté školy nezrušil úplně, ponechal zemědělskou výuku pro vzdělání šafářů na četných schwarzenberských velkostatech. V roce 1890 byla i tato výuka zrušena a místo ní založil velkostatek šest nadací pro posluchače: tři nadace pro studium žáků na české rolnické škole v Písku a tři pro žáky na německé škole v Českých Budějovicích.

V Rabíně studovalo poměrně dosti posluchačů. V letech 1851—1855 absolvovalo např. školu 139 žáků, kteří většinou odcházeli do služeb velkostatků a jen 15 se jich vrátilo na svá rodinná hospodářství.

Literatura

- ČERNÝ, V.: První habilitace ze zemědělství v Praze roku 1776. Sborník ČAZ. Praha 1928.
- FARSKÝ, F.: Příspěvky k dějinám zemědělského školství (2 díly). Praha 1920, 1922.
- LOM, F.: Přehled dějin zemědělské výroby v českých zemích. Sborník VŠZ. Praha 1972.
- LOM, F.: Summarische wirtschaftliche Anzeige. Zemědělský archiv. Praha 1928.
- LOM, F.: Z počátků rozvoje chovu skotu v jižních Čechách. Sborník VŠZ. České Budějovice 1972.
- LOM, F.: Z prvních pokusů zavádění podvojného účetnictví v českém zemědělství roku 1806. Sborník VŠZ. Brno 1956.
- LOM, F.: Zemědělská krize let 1820 v Čechách. Zemědělský archiv. Praha 1929.
- REICH, E.: Zásluhy Františka Horského o pokrok našeho zemědělství. Věstník ČAZ. Praha 1937.
- STAMM, F.: Verhältnisse der Volks-, Land- und Forstwirtschaft im Königreich Böhmen. Praha 1856.
- VOLF, M.: Významní členové a spolupracovníci Vlastenecko-hospodářské společnosti v království Českém. Prameny a historie č. 2. Praha, Zemědělské muzeum ÚVTIZ 1967 (heslo Josef František Puteani).

Došlo dne 6. 6. 1985

ЛОМ, Ф. (На Петржинах 31; 160 00 Прага 6): Об истории ремесленных школ при помещичьих хозяйствах в Чешских землях в период 1750—1850 гг. Sbor. ÚVTIZ - Sociol. Zeměd., 21, 1986 (2) : 131-142.

Работа сообщает некоторые новые данные об этих школах в период крупных преобразований сельского хозяйства. Переход с эмпирического земледелия на рациональное и основанное на научных данных требовал большей образованности от руководящих работников. С точки зрения методов ознакомления с агропроизводственным процессом и распространения профессиональных знаний этот период можно разделить на 1. период эмпирического познания производственной деятельности, традиционная приемственность опыта и трудовых навыков молодым поколением от старших; 2. эмпирическое познание, дополненное патримониальной литературой, т.е. приказами в области управления и администрации для поместий (хозяйственные инструкции), и научными печатными изданиями (начиная с 16-го и кончая второй полов. 18-го в.). До 30-летней войны они писались на чешском языке, а потом — только на немецком, что исключало их влияние на крепостных. Не существовало, однако, систематического обучения хозяйственных чиновников. 3. период а) экспериментального земледелия в крупных поместьях после 1750 г. Патримониальная литература перестала существовать, а с/х наука (все еще энциклопедическая) стала базироваться на научном эксперименте; б) рационального земледелия, в котором научные агродисциплины уже полностью применялись, хотя и в энциклопедическом порядке. Во второй полов. 19-го в. возникает специализированная по отраслям литература. Усиливается влияние образцовых хозяйств и выдающихся агрономов. Научные труды, издаваемые Патриотическо-хозяйственным обществом, выходили все еще на немецком языке. Первый чешский журнал для крестьян и ремесленников был основан в Праге в 1838 г. Усиление хозяйства вело к необходимости повышать профессиональность хозяйственных чиновников, руководящих производственным процессом в поместьях. Применяли разные методы: воздействие образцов и примеров, показ с/х прогресса на хозяйственных выставках, контакты с именитыми организа-

торами предприятий, учреждение функций консультантов и инспекторов в поместьях. Упомянутое общество ввело экзамены для кандидатов на службы и руководящие посты в поместьях, но со слабым успехом. Большое влияние на обучение хоз. чиновников имели обширные эксперименты в области полеводства, кормоводства и скотоводства, а также полевые опыты с целыми севооборотами и системами хозяйства, которые требовали предварительные наблюдения, подготовку и экономическое решение. Уже в 1764 г. в поместье Новы Грады в южной Чехии ввели чередующуюся систему хозяйства, впервые в Австрии. Самым эффективным методом образования было обучение при хозяйствах и училища для служащих имений (Н. Грады, Клаштерец н. О., Дечин, Рабин и Либверда). Экономический институт в поместье Ч. Крумлов просуществовал 50 лет (1801—50 гг.) под отличным руководством. Начиная с 60-х лет, в Чехии стала распространяться сеть нисших и высших типов с/х училищ, в которых учились как крестьянская молодежь, так и хоз. чиновники. Но Вена не давала согласие на учреждение С/Х института; он был создан в Праге лишь в 1906 г. как факультет при Чешском политехникуме.

агрообучение в поместьях в 1750—1850 гг.; начало интенсивного ведения хозяйства; повышение квалификации хозяйственных служащих

LOM, F. (Na Petřinách 31, 162 00 Praha 6): *Information on the History of Educational Establishments on Estates in Bohemia in the Years 1750—1850*. Sbor. ÚVTIZ - Sociol. Zeměd., 21, 1985 (2) : 131-142.

New documents on the education of workers on estates during the period of great changes in agriculture which took place in 1750—1850 are presented. Transition from empiric agriculture to rational agriculture based on scientific findings demanded a higher education of executive workers. From the aspect of the methods studying the agricultural production process and dissemination of agricultural knowledge the following distinction can be made: 1) period of empiric knowledge in production activity, traditional passing over of experience and working methods by the old generation to the young generation; 2) empiric knowledge supplemented by the so called patrimonial literature, i. e. by written directives published for the administration of the estates (economic instructions) and educational printed materials (from 16th century to the other half of 18th century). Until the beginning of the Thirty-Year War these materials were written in the Czech language, later on only in German so that no action was exerted on the peasants. There existed no systematic education of administrative clerks. 3) period of a) experimental agriculture on the estates after 1750. Patrimonial literature ceased to exist. Agricultural education, still encyclopedic, is based on a scientific experiment; b) rational agriculture with fully developed sciences, at the beginning still in an encyclopedic form; in the 2nd quarter of the 19th century the first specialized literature for the agricultural branches appeared. The effect of a model, i. e. of model farmsteads as well as that of the outstanding agronomists increased. Specialised literature published by the Patriotic Economic Society is still written in German only. The first Czech magazine for peasants and craftsmen was published in Prague in 1838. The beginning of the more intensive husbandry required higher qualifications of administrative clerks managing on the estates the production process. Various methods were used: the effect of an example, model, agricultural progress was displayed on exhibitions, contacts with the outstanding organizers of the establishments, functions of advisers and inspectors were established. The Patriotic Economic Society introduced exams for those interested in the work on the estates in executive functions, but with little success. A great influence on the education of administrative clerks was exerted by carrying out field, feeding, breeding trials — experiments, trials with the whole crop rotations and husbandry systems which required preceding research, study and economic solution. On the Nové Hradý estate in South Bohemia an attempt was made already in 1764 to introduce the alternate crop rotation, for the first time in Austria-Hungary. The most effective method of education of administrative clerks was a foundation of educational establishments and schools for the workers of the estates (Nové Hradý, Klášterec nad Ohří, Děčín, Rabín and Libverda). The higher agricultural school (Higher Economic Institute) of the Český Krumlov estate existed for a period of 50 years under a very good management. Starting from the sixties of the 19th century, the network of agricultural (economic) schools of lower and higher grades increased, providing education both for young peasants and administrative clerks. The University of Agri-

culture was denied to Bohemia by Vienna; it was established in Prague as late as in 1906 as a Faculty of the Czech Technical University.

educational establishments in agriculture in 1750—1850; onset of more intensive husbandry; increasing qualifications of administrative clerks

LOM, F. (Na Petřínách 31, 162 00 Praha 6): *Zur Geschichte der betrieblichen Ausbildungsstätten auf den großen Gütern in Böhmen in den Jahren 1750—1850*. Sbor. ÚVTIZ - Sociol. Zeměd., 21, 1985 (2) : 131-142.

In der Arbeit werden einige neue Dokumente über die betriebliche Ausbildung auf den großen Gütern in der Zeit der grundlegenden Veränderungen in der Landwirtschaft im Zeitraum 1750 bis 1850 vorgelegt. Der Übergang von der empirischen Landwirtschaft zur rationalen, auf wissenschaftlicher Grundlage basierenden Landwirtschaft erforderte eine höhere Bildung der leitenden Arbeiter. Vom Gesichtspunkt der Erkenntnis des landwirtschaftlichen Produktionsprozesses und der Verbreitung von Fachkenntnissen kann man unterscheiden: 1. den Zeitraum empirischer Erkenntnisse in der Produktionstätigkeit, traditionelle Übernahme von Erfahrungen und Arbeitsfertigkeiten der jungen Generation von der älteren, 2. empirische Erkenntnisse ergänzt durch die sog. patrimoniale Literatur, d. i. schriftliche Richtlinien — Anordnungen für die Leitung und Verwaltung von Gütern (Wirtschaftsinstruktionen) sowie wiss. Druckschriften (ab. 16. Jhd. bis zur zweiten Hälfte des 18. Jhdts). Vor dem Dreißigjährigen Krieg in tschechischer Sprache, später nur Deutsch, sodaß sie ohne Bedeutung waren für die leibeigenen Bauern. Eine systematische Ausbildung der Wirtschaftsbeamten gab es nicht. Der 3. Zeitraum a) experimentelle Landwirtschaft auf den Gütern nach 1750. Die patrimoniale Literatur verschwindet. Die Landwirtschaftswissenschaft, noch enzyklopädisch, wird mit Experimenten untermauert; b) rationale Landwirtschaft, bei voll entwickelter Fachwissenschaft allerdings noch mit enzyklopädischer Auffassung. Im zweiten Quartal des 19. Jhdts tauchen die ersten spezialisierten Schriften auf entsprechend den einzelnen Zweigen. Der Einfluß der vorbildlichen Wirtschaften und die Tätigkeit hervorragender Agronomen wird immer stärker. Fachschriften, herausgegeben vom Patriotischen Wirtschaftsverein in den böhmischen Ländern, waren immer noch nur in deutscher Sprache. Die erste tschechische Zeitschrift für Bauern und Handwerker wurde in Prag im Jahre 1838 gegründet. Der Übergang zur intensiveren Wirtschaftstätigkeit gebot zur stärkeren fachlichen Ausbildung der Wirtschaftsbeamten, von denen der Produktionsprozeß der Güter geleitet wurde. Verschiedene Methoden wurden angewandt: Vorbildwirkung, Vorführung des landwirtschaftlichen Fortschritts auf Wirtschaftsausstellung, Treffen von hervorragenden Betriebsorganisatoren, Bildung der Berater- und Inspektorenfunktion auf den Gütern. Der Verein führte Prüfungen ein für die Anwärter auf die Dienste auf den Gütern in leitenden Funktionen, allerdings mit geringem Erfolg. Großen Einfluß auf die Ausbildung der Wirtschaftsbeamten hatten umfassende Versuche-Experimente unter anderem bei der Feld- und Futterwirtschaft, bei der Zucht, der Saatfolge u. a., die vorhergehende Untersuchungen, Studium und ökonomische Entscheidungen erforderten. Auf dem Gut in Nové Hradky in Südböhmen wurde bereits 1764 ein Versuch mit der Fruchtfolgewirtschaft unternommen, der erste in ganz Österreich. Die wirksamste Ausbildungsmethode war die betriebliche Schulung in Lehrstätten für Beschäftigte der Güter (Nové Hradky, Klášterec nad Ohří, Děčín, Rabín und Libverda). Die Höhere Landwirtschaftsschule (Höheres ökonomisches Institut) des Gutes Český Krumlov bestand 50 Jahre (1801—1850) und hatte eine gute Leitung. Mit den 60-er Jahren des vergangenen Jhdts verbreitete sich in den böhmischen Ländern das Netz von Landwirtschaftsschulen niederen und höheren Typs. Sie ermöglichten die Ausbildung sowohl des bäuerlichen Nachwuchses als auch der Wirtschaftsbeamten. Die Hochschule für Landwirtschaft in Wien war für die böhmischen Länder immer noch unzugänglich. Erst 1906 wurde sie in Prag als Fakultät der tschechischen Technik eingerichtet.

Betriebl. Schulung in der Landwirtschaft 1750—1850; Übergang zur Intensivwirtschaft; Qualifikationserhöhung der Wirtschaftsbeamten

Adresa autora:

Prof. Dr. h. c. ing. dr. František Lom, DrSc., Na Petřínách 31, 162 00 Praha 6 - Břevnov
